

LBRIS

We know
books

Peter Hughes

IUBIRE ȘI URĂ
SAU ISTORIA LUMII ÎN 21 DE STATUI

traducere din limba engleză de
MIHAI MOROIU

CUPRINS

Introducere. Doar de nisipuri împresurată	11
Hațsepsut (<i>Teba, Egipt</i>).....	25
Nero (<i>Colchester, Marea Britanie</i>).....	36
Atena (<i>Palmyra, Siria</i>)	49
Statuile lui Buddha de la Bamian (<i>Bamian, Afganistan</i>)	60
Hekate (<i>Constantinopol, Imperiul Bizantin</i>)	73
Maica Domnului din Caversham (<i>Caversham, Marea Britanie</i>).....	85
Huitzilopochtli (<i>Tenochtitlán, Mexic</i>).....	98
Confucius (<i>Qufu, China</i>)	110
Ludovic al XV-lea (<i>Paris, Franța</i>).....	126
Felix Mendelssohn (<i>Leipzig, Germania</i>).....	140
Monumentul Confederației (<i>Portsmouth, Virginia, SUA</i>).....	155
Sir John A. Macdonald (<i>Montreal, Canada</i>)	171
Edward Colston (<i>Bristol, Marea Britanie</i>).....	186
Cristofor Columb (<i>Caracas, Venezuela</i>).....	201
Cecil Rhodes (<i>Cape Town, Africa de Sud</i>).....	216
George Washington (<i>Portland, Oregon, SUA</i>)	232
Iosif V. Stalin (<i>Budapesta, Ungaria</i>)	248
Yagan (<i>Perth, Australia</i>)	263
Saddam Hussein (<i>Bagdad, Irak</i>)	278
B.R. Ambedkar (<i>Vedaranyam, India</i>)	292
Frederick Douglass (<i>Rochester, New York, SUA</i>).....	307
Epilog. Khaled al Asaad	323
Mulțumiri	339
Bibliografie	340
Indice.....	352

HATȘEPSUT

ANUL CONSTRUIRII STATUII: cca 1460 î. Hr.

ANUL DISTRUGERII: NECUNOSCUȚ

Oamenii au venit înarmați cu dălți de piatră, ciocane de lemn, topoare și forța brută a mâinilor lor. Au ciopârțit fața statuii, retezând cobra-uraeus de pe fruntea regelui decedat. După aceea i-au smuls bucăți din barbă și din podoaba de ceremonie de pe cap, *nemes*, înainte de a-i măcelări nasul. În cele din urmă, i-au tăiat cu totul capul celei mai mari femei suveran al lumii antice. Numele ei era Hatșepsut, faraon al Egiptului.

Profanarea memoriei lui Hatșepsut are ca punct de plecare două istorisiri: triumfurile militare ale tatălui ei, Tutmes I, și bătălia mitică dintre Osiris și Set.

În 1492 î. Hr., al doilea an al domniei lui, Tutmes I a pornit în fruntea unei armate împotriva Regatului Kuș, situat la sud de Egipt. Asaltul, declanșat fie că se temea de puterea regatului, fie că își dorea aurul lui, a fost un succes excepțional. Tutmes I a prădat Kerma, capitala kușită, și și-a marcat triumful printr-o inscripție pe o stâncă din afara orașului, afirmând că „nu a rămas nici măcar unul

singur dintre ei, iar măruntaiele lor umplură văile”¹. A luat trupul regelui înfrânt și l-a atârnat de prora vasului său, urmărindu-l cum putrezea, în vreme ce el se întorcea acasă triumfător. O a doua inscripție, pe o piatră dură de pe malul Nilului, pomenea de prezența fiicei sale, Hatșepsut, pe scena bătăliei. Era mai mult decât o simplă subliniere a izbânzii – pune bazele unei dinastii.

Dar drumul lui Hatșepsut spre tronul Egiptului s-a dovedit a fi dificil, din cauză că era femeie. Tatăl său avea mulți copii, iar fratele ei vitreg mai mic, după moartea lui Tutmes, a moștenit tronul și a domnit sub numele de Tutmes al II-lea. Deși considera că are drepturi mai mari decât el asupra tronului, de vreme ce mama ei fusese principala consoartă, Hatșepsut știa că protestul ei ar fi fost zadarnic. A ales să-l ia de soț pe Tutmes al II-lea. Victoriile lui pe câmpul de luptă au fost pe măsura celor ale tatălui, dar a murit după o domnie relativ scurtă.

Tutmes al II-lea avea un băiat de vârstă fragedă, fiu vitreg pentru Hatșepsut. Poate nici nu împlinise doi ani când a fost uns succesor al părintelui său, iar Hatșepsut a profitat de minoratul fiului vitreg ca să preia regența. Era o postură șubredă. Tutmes I avea și alți fii, frații soțului mort al lui Hatșepsut, care se considerau mai îndreptățiți la tron. Dar ea avea o mare problemă: era femeie. Vechiul Egipt era un patriarhat în care mitul lui Osiris asigura justificarea divină a transmiterii demnității regale pe linie masculină.

Regele-zeu Osiris fusese omorât de maleficul său frate Set. Invidios pe puterea lui, Set l-a ademenit pe Osiris să intre într-un cufăr de lemn, pe care apoi l-a zăvorât și l-a ascuns pe malul Nilului, cu intenția de a scăpa de el mai

---

¹ Toby Wilkinson, *The Rise and Fall of Ancient Egypt* (Bloomsbury, 2010), p. 225.

târziu. Când a auzit de dispariția soțului ei Osiris, Isis a pornit în căutarea lui și a găsit cufărul înainte de întoarcerea lui Set. L-a deschis, a luat trupul soțului său și l-a ascuns. Dar înainte să se încheie ritualurile necesare pentru asigurarea trecerii lui în viața de apoi, Set a găsit trupul și l-a sfâșiat în paisprezece bucăți, pe care le-a risipit prin tot Egiptul. Transformându-se în șoim, Isis a zburat fără odihnă, refuzând să se oprească sau să mănânce până nu le-a adus la un loc aproape pe toate. A adunat una câte una treisprezece bucăți și le-a pus în locurile convenite. Dar lipsea falusul lui Osiris, care fusese mâncat de un pește. Fără să se descurajeze, Isis a meșteșugit un falus de lemn, l-a prins de trupul lui Osiris și a conceput cu el un copil-zeu, numit Horus. Asigurându-și viitorul printre cei vii grație fiului său, Osiris s-a întors în tărâmul morții. Temându-se că Set avea să-iucidă copilul, Isis l-a ținut departe de lume, ascuns în păpuriș, iar când s-a făcut mare, Horus a căutat răzbunarea. După o luptă îndelungată, a reușit să-l biruiască pe Set și apoi și-a urmat tatăl, ca rege-zeu al Egiptului.

În *Papirusul lui Ani*, un text funerar egiptean, Osiris spunea: „M-am reîntregit: m-am făcut întreg și desăvârșit, mi-am redobândit tinerețea; eu sunt Osiris, domn peste eternitate.”¹ Osiris reprezintă un simbol al autoregenerării spirituale, însă transformarea rămășițelor lui dezmembrate în spirit viu a depins de păstrarea trupului său. Osiris a devenit iarăși fecund abia după ce Isis a reconstituit toate părțile corpului său. Din aceleași motive, păstrarea rămășițelor trupești ale faraonilor prin mumificare era condiția menținerii vieții veșnice a spiritului. În mit, dacă Osiris simbolizează viața spiritului, Horus este întruparea

---

¹ *The Egyptian Book of the Dead*, trad. E.A. Wallis Budge (Penguin, 2008), p. 184.

eroului răzpunător. Dar tatăl și fiul sunt inseparabili, ca două elemente ale unei unice identități mitice: dacă trupul nu se păstrează, nu poate trăi nici spiritul; fără tată, fiul nu-și poate îndeplini destinul eroic; fără fiu, tatăl nu-și poate regenera spiritul.

Din perspectiva lui Hatșepsut, mitul lui Osiris reprezenta o problemă, deoarece afirma că dreptul de a domni trecea de la tată la fiu. Însă Hatșepsut era hotărâtă, poate în virtutea unui amestec de spirit de autoconservare și ambiție personală, să îmblânzească situația prin forțe proprii. Tutmes al III-lea avea doar câțiva ani, prin urmare ei îi rămână suficient timp. Dar înainte de a putea prelua puterea, trebuia să protejeze dreptul la tron al fiului vitreg. Dacă ar fi fost uzurpat de unul dintre frații tatălui său, Hatșepsut ar fi fost marginalizată. Mitul lui Osiris i-a fost de folos, deoarece afirma că un frate care moștenea domnia era destinat, așa ca Set, unei stăpâniri de rău-augur. Astfel, legitimitatea lui Tutmes al III-lea era peste cea a unchilor lui.

De îndată ce poziția lui Tutmes al III-lea fusese consolidată, Hatșepsut a început să-și consolideze propria putere. Avea un avantaj față de fiul vitreg. El era fiul lui Tutmes al II-lea cu o femeie de rang inferior, pe când nașterea lui Hatșepsut se petrecuse sub auspicii mai bune. Egiptenii credeau că un viitor rege era conceput atunci când zeul-creator Amon-Ra lua asupra sa trupul și sufletul regelui angajat în relații sexuale, iar în narațiunile dăltuite în pereții de piatră ai templelor sale, Hatșepsut repeta povestea originilor ei divine, ca să-și consolideze puterea. Într-un loc, Ahmes, mama ei, „s-a trezit în mireasma zeului. (...) Măreția zeului a împlinit cu ea toată voia lui. Ea a tras trupul lui asupra ei. Și l-a sărutat”¹.

---

¹ Kara Cooney, *The Woman Who Would Be God* (Oneworld, 2014), p. 165.

Înțelegând că, fiind femeie, era vulnerabilă, Hatșepsut avea nevoie ca elita bărbătească egipteană să fie de partea ei. În schimbul susținerii lor, a plătit pentru înălțarea unor statui enorme și construirea unor morminte extravagante în onoarea lor, acordându-și patronajul ori de câte ori avea prilejul. Elementele esențiale ale strategiei sale de a deveni rege au fost demararea unui amplu program de construire de monumente și punerea bazelor unui proces îndelungat de transformare a sa, personală, în bărbat.

A înălțat două mari obeliscuri, care o reprezentau ca soție-zeiță a lui Amon-Ra, purtând podoaba de cap cu două pene, și care au fost plasate strategic pe malurile Nilului. Toți cei care navigau pe acolo deveneau martori ai dreptului ei divin de a exercita puterea regală, chiar dacă deocamdată nu își spunea rege. Dar a făcut curând și acest pas. Încă din cel de-al treilea an al domniei lui Tutmes al III-lea, în 1477 î. Hr., Hatșepsut a marcat Nilul și toate centrele urbane majore cu statui și monumente care o preamăreau ca monarh și suprapuneau imaginea ei pe monumente menite să-l onoreze pe fiul vitreg.

Exista un precedent în acest sens. Atunci când Neferusobek, ultimul suveran al dinastiei a XII-a, a construit templul-piramidă de la Hawara închinat tatălui ei, a scos în evidență propriul nume în sculpturi, în detrimentul soțului și fratelui său. Și Hatșepsut își afirma legătura cu tatăl ei, Tutmes I, mai presus de cea cu fratele vitreg și cu soțul ei, Tutmes al II-lea. Pentru a pune și mai mult în evidență această legătură dinastică cu tatăl ei, și-a acordat titlul de „Fiica cea mare a Regelui”.

Tot mai sigură pe sine, Hatșepsut a construit un sanctuar magnific în munții Sinai. La Teba, a transformat templul lui Amon-Ra într-un monument de o extraordinară grandoare, unde își afirma originile divine ca fiică a zeului. La baza unui obelisc, meșterii ei au scris: „Am împlinit

aceasta cu inima încărcată de iubire față de tatăl meu, Amon. (...) Cei care vor vedea acest templu în anii ce vin și vor vorbi despre înfăptuirea mea (...) vor spune: «Cât de firesc e pentru ea să-i fie credincioasă părintelui!» (...) Căci, mai presus de oricare adevăr, sunt fiica lui care îl ridică în slăvi și îi cunoaște vrerea.”¹

Dar unul dintre cele mai grandioase temple ale lumii antice a fost ridicat de ea în fața peretelui vertical de stâncă de la Deir el Bahri, în apropierea complexului de mausolee regale din Valea Regilor, pe malul de vest al Nilului, la Teba. Cunoscut ca Djeser-Djeseru, „cel mai sfânt dintre locurile sfinte” sau „splendoarea splendorilor”, urma să-i slujească drept templu funerar, cuprinzând altare închinare zeilor Amon-Ra, Hathor și Anubis. L-a decorat cu scene reale și mitice din viața sa, de la nașterea divină până la expediția în Țara Punt, din sudul Egiptului, de unde vasele s-au întors încărcate cu aur, fildeș, tămâie și alte bogății.

Pe măsură ce Tutmes al III-lea creștea, Hatșepsut trebuia să-i recunoască rolul de moștenitor bărbat. Îl reprezenta în statui și basoreliefuri alături de ea, o soluție calculată să-i ridice statutul, fără a-l diminua pe al ei. Și reprezentările pe care și le alegea au cunoscut schimbări de-a lungul domniei. La început, când era tânără, iar nepotul ei încă un copil, prefera să apară ca femeie, dar știa că asta nu avea cum să rămână așa dacă urmărea o putere reală. Încă din al doilea an al domniei fiului ei vitreg (1478 î. Hr.), a pus să se execute, în templul Semna din Nubia, basoreliefuri care o reprezentau ca femeie, dar cu trăsături masculine, iar multe dintre statuile timpurii o înfățișează ca Osiris. Cu timpul, imaginea lui Hatșepsut a devenit tot

---

¹ Wilkinson, 2010, p. 232.

mai pronunțat masculină. În basoreliefurile din Capela Roșie, capodopera arhitecturală a domniei sale și piesă centrală a templului lui Amon de la Karnak, Hatșepsut a apărut ca bărbat. Pe măsură ce procesul de masculinizare se accentua, era înfățișată tot mai des în trup de bărbat, cu barbă, *nemes*, *shendyt* și musculatură pe măsură. Hatșepsut a adoptat și titluri care îi susțineau transformarea. Când Tutmes al III-lea avea în jur de zece ani, Hatșepsut și-a realizat ambiția, fiind încoronată ca rege. După ceremonie, a adoptat apelativul regal *Maatkara*, nume de tron atribuit regilor bărbați. Și-a luat și titlul „*Khenemetenamun Hatșepsut*“, adică „unit cu Amon“, legându-se astfel, în esență, de un zeu bărbat. Era ambiguă și în privința pronumelor, folosind uneori *ea*, dar alteori vorbind despre sine ca de un *el*.

La moartea lui Hatșepsut, în 1458 î. Hr., fiul vitreg i-a respectat pentru început amintirea și chiar a dus la bun sfârșit monumente neterminat pe care și le dedicase. Chiar dacă și-a reatribuit o parte din statuile și monumentele lui Hatșepsut și a făcut bucați Capela Roșie, asemenea acte de distrugere erau rare. Însă, la mai mult de douăzeci de ani după moartea lui Hatșepsut, Tutmes al III-lea a început o campanie de eliminare a tuturor referințelor la ea ca rege al Egiptului. Nu s-a atins de statuile și de monumentele care o identificau drept regină sau mamă. Singurul lui țel era să o facă dispărută pe Hatșepsut ca rege, nu ca femeie, soție sau mamă. Au fost distruse mii de statui. În templul ei funerar de la Djeser-Djeseru, toate au fost prefăcute în pulbere.

Schimbarea se explica prin dorința noului rege de a asigura succesiunea fiului său, prințul Amenhotep. Practic, asta însemna stabilirea unei linii pure de succesiune de la bunicul său, Tutmes I, trecând prin tatăl lui, Tutmes al II-lea, apoi prin el și mai departe spre fiul său. În acest șir de bărbați nu își găsea locul nicio femeie. În hotărârea lui de

a-i garanta tronul lui Amenhotep, Tutmes al III-lea nimea mai mult decât dreptul lui Hatșepsut de a fi păstrată în memorie ca rege, străduindu-se să reafirme ideologia care refuza tuturor femeilor dreptul de a conduce.

Capul lui Hatșepsut retezat, descris la începutul capitolului, se afla cândva la Teba. Acum este expus la Brooklyn Museum din New York. Inițial, capul era prins pe trupul lui Horus, care a răzbunat moartea tatălui său Osiris. Distrugerile suferite de chipul statuii ar putea fi puse pe seama trecerii timpului, a intemperiilor și a întâmplării, însă ele au fost făcute deliberat și metodic. În Egipt, exista credința că statuile găzduiesc sufletele morților. Egiptologul Edward Bleiberg scria că vechii egipteni credeau că statuile „adăpostesc o putere supranaturală, fie de natură divină, fie insuflată de spiritul unui om zeificat după moartea sa. (...) Practic nu exista nicio diferență în mintea anticilor, în acest context, între imaginile create de sculptori și trupurile vii ale zeilor”¹.

Așa se explică de ce stricăciunile aduse statuiilor egiptene ținteau anumite părți ale corpului. Dacă statuia reprezenta o jertfă adusă zeilor, distrugeau mâna dreaptă ca să împiedice împlinirea jertfei; dacă intenția era reprezentarea primirii unei jertfe, era tăiată mâna stângă. Îndepărtarea cobrei-uraeus de pe fruntea lui Hatșepsut elimina protecția. Iar distrugerea *nemes*-ului și a bărbii țintea simbolurile regalității. Distrugerea nasului avea poate cea mai grea semnificație. Pentru Hatșepsut, posibilitatea de a pătrunde în viața de apoi cu nasul intact era esențială pentru supraviețuirea ei spirituală. Lipsită de capacitatea de a respira, ea nu mai putea realiza trecerea în viața de apoi.

---

¹ Edward Bleiberg, Stephanie Weissberg, *Striking Power: Iconoclasm in Ancient Egypt* (Pulitzer Arts Foundation, 2019), pp. 27–28.

Această semnificație fundamentală a respirației stă la baza multor mituri, religii și filozofii. În *Cartea Facerii*, Dumnezeu „l-a zidit pe om din țărâna luată din pământ, și a suflat asupra lui suflare de viață, și s-a făcut omul într-un suflet viu” (Fc. 2:7). Filozoful presocratic Anaximandru considera *pneuma* elementul esențial din care apare viața, în vreme ce hinduismul identifica „respirația vitală” cu sufletul, *atman*.

Prin urmare, nu trebuie să fim surprinși că ne temem de neputința de a respira. Tafofobia, frica de a fi îngropați de vii și de a ne sufoca în propriul coșciug, există în orice cultură omenească. Ea i-a convins pe victorienii, o culme a tafofobilor, să proiecteze coșciuge „sigure”, prevăzute cu conducte de aer și șnururi legate la un capăt de trup și la celălalt de un clopot sau de un steag de la suprafață, care s-ar fi mișcat în cazul în care mortul s-ar fi trezit din nou la viață.

Într-un discurs ținut cu puțin înainte să moară, jurnalistul Christopher Hitchens, întrebat cum se simte, a declarat că era pe moarte și „la o singură respirație depărtare de sfârșit”. Această apropiere dintre respirație și moarte este ceea ce face atât de greu de suportat lupta pentru a respira. Replica „Nu pot respira!” a avut o influență hotărâtoare în transformarea asasinării lui George Floyd într-o mișcare globală. Moartea lui Floyd și îndepărtarea nasului lui Hățșepsut au o enormă putere simbolică, deoarece respirația este o necesitate biologică încununată de sens psihologic și spiritual. Călugărul vietnamez budist Thich Nhat Hanh afirma că „respirația conștientă reprezintă salvarea mea”, iar tehnica de respirație *hamsa* implică și concentrarea asupra intervalului dintre respirații, dintre o stare și alta, dintre somn și trezie, dintre noapte și zi, dintre viață și moarte.

Într-o relație, se întâmplă adesea ca unul dintre parteneri să spună că „nu mai poate respira”, că este „sufocat”.

Pe de altă parte, într-o relație echilibrată, întemeiată pe iubire, respirația creează legătura cuplului. Un studiu¹ desfășurat la Universitatea din Colorado a ajuns la concluzia că o atingere cu empatie și iubire a partenerului suferind îi poate alina durerea. Atingerea fixează partenerii dintr-un cuplu într-o stare de „sincronizare interpersonală”, în care „ritmul lor cardiac și cel respirator se sincronizează”, făcând ca durerea să se diminueze. Când atingerea a fost oprită de conducătorii experimentului, sincronizarea de cuplu s-a întrerupt și fiecare a început să respire în ritmul său. Trăirile în comun, cum ar fi cântatul, amorul sau plimbările prin natură, sunt capabile să creeze o „sincronizare interpersonală” care sudează legătura interumană.

Filozoful Georges Bataille descria acest proces în care eul izolat se extinde spre un altul sub formă de „neliniște ritmică (...) mișcări de căldură sau lumină deplasându-se de la o persoană la alta sau de la tine spre o altă persoană sau de la o altă persoană spre tine”². Toate acestea sunt pătrunse de sacru, deoarece amenință Egoul să fie absorbit în Id, proces în care eul se dizolvă prin contact cu divinul. Aceasta este, spre exemplu, esența convertirii lui Saul pe drumul Damascului.

Când ființele umane se apropie foarte mult de sacru, supraviețuirea devine nesigură. La fel ca Saul, vrem să supraviețuim contactului cu divinul și să trăim să ne predicăm evangheliile. Dar frumusețea și cruzimea iubirii trec dincolo de hotarele izolate ale eului, se extind spre Celălalt și ne amenință cu desființarea. La un moment dat

---

¹ Pavel Goldstein, Irit Weissman-Fogel, Simone G. Shamay-Tsoory, „The role of touch in regulating inter-partner physiological coupling during empathy for pain”, *Scientific Reports*, 2017, 7 (1).

² Georges Bataille, *On Nietzsche*, trad. Bruce Boone (Continuum, 2004), p. 25.

În viață, cei mai mulți oameni se îndrăgostesc profund de viitorul partener, de un ideal sau de un zeu, iar dacă li se ia obiectul iubirii, dacă este denigrat sau distrus, nu este exclus să fie zdrobiți. Aceași iubire care poate induce gesturi de compasiune și de generozitate altruistă este capabilă să împingă la acte de ură și de violență împotriva celor care lezează obiectul iubirii. Când construim sau când distrugem statui, ne exprimăm iubirea ori ura prin acte simbolice de venerație sau de răzbunare.

Nasul și chipul sfărâmat ale statuii lui Hatșepsut pot să-și fi găsit odihna într-un muzeu din Statele Unite, însă din punctul de vedere al egiptenilor antici, statuile întruchipau sufletul morților și serveau drept hotar dintre sacru și profan. Pentru a le înlătura distincțiile regale, statuilor li se distrugea chipul și monumentele erau pângărite. Ștergerea domniei din istorie și împiedicarea sufletului ei să treacă în viața de apoi reprezentau doar o parte din rațiunea distrugerii. Într-un registru mai larg al asaltului asupra dreptului femeilor de a conduce, Tutmes al III-lea căuta să prevină apariția unei alte femei rege.

Domnia lui Hatșepsut a fost un succes din punct de vedere economic și militar. Victoria de pe câmpul de luptă a finanțat un program de construcții fără precedent. Statuile, monumentele și templele ei erau numeroase și impunătoare, reprezentând și un câmp de bătălie în jurul identității sale. Statuile se ridicau și se prăbușeau în apărarea și sfidarea dominației ei. Înfățișau o femeie silită să se transforme în bărbat, pentru a putea deveni cel mai mareț conducător femeie al lumii antice. A fost cel dintâi rege femeie care a adoptat titlul de „faraon” și a fost înhumată lângă Valea Regilor, în 1458 î. Hr. Și s-a crezut, după înmormântarea trupului ei mumificat, că a fost transformată în regele-zeu Osiris.